

Tőkés István

Kolozsvár

Hazai exegézisünk feladatai

1.

Ahhoz, hogy a „hazai exegézis” jelenkori (21. századi) feladatairól kellő alapossgal beszélhessünk – református viszonylatban –, előzetesen ismerni kell a múltat, és pedig kettős vonatkozásban. Egyfelől látni kell az exegézis szolgálatát egyetemes kitekintéssel mintegy világviszonylatban, s másfelől meg kell ismerni saját anyanyelvű exegézisünk elmúlt századait. Amíg ez a kettős felmérés nem történik meg, végeredményében gyökértelenül foglalkozunk az exegézis kérdéseivel, azaz nem táplálkozunk abból a talajból, amely biztosítéka lehet az időtálló / gyökeres / megoldásnak.

a. A múlt egyetemes kitekintésű ismerete azt jelenti, hogy föl kell mérni a keresztény teológiai gondolkodás exegetikai vetületének kereken kétezer esztendejét. Tudni kell nemcsak azt, hogy mi volt az apostoli korban, vagyis miképpen exegetáltak, magyarázták az újszövetségi bizonyágtevők az Ószövetséget, hanem ezt követően látni kell: mit cselekedtek az előttünk járók az apostoli atyák századában, s ugyanígy az egyházi atyák félévezer éves időrengetégekben. Ezt pedig követnie kell a még nagyobb időt átölelő középkor áttekintésének, majd a reformáció irodalma megvizsgálásának, a protestáns ortodoxia és a pietizmus megismerésének, s végül a csaknem kétévszázados liberálisizmus bemutatásának, mígnem beletorkollunk a jelenkor sokarcúságába, amint ez napjainkban jelentkezik némelykor kísérteties veszedelmével, máskor biztató evangéliumi ígérethez.

Amíg nem áll rendelkezésünkre egy ilyen széles horizontú és valóban használható kézikönyv, úgynevezett „standard” parókiális könyvtári mű – ideértve az Anyaországot és a Kárpát-medence egész területét –, mindaddig a vérszegénység bélyegét hordozza magán a hazai exegézis. Ezzel a megállapítással már rá is mutattunk a címben megjelölt első feladatra: az egyetemes exegézistörténet kidolgozásának szükségességére.

1. A jelen tanulmány készítője évtizedeken át foglalkozott a szóban forgó egyetemes kitekintésű mű gondolatával. Idevágó munkája nyomán megjelent tollából „A bibliai hermeneutika története” c. könyv Kolozsvárott 1985-ben. Ebből azonban – idői korlátok folytán – hiányzott a legújabb kor áttekintése. A pótlás végett dolgozta ki „Új hermeneutika” c. munkáját, mely az 1950 utáni hermeneutikai irodalommal foglalkozik, Budapest 1999.

Igaz, hogy lutheránus szerzőtől származik, de nem hagyható figyelmen kívül Fabiny Tibor: „A keresztény hermeneutika kérdései és története” c. alkotása, Budapest 1998.

Más természetű próbálkozás, mint a Tőkés Istváné – tartalma és formája szerint egyaránt –, de kétségtelenül hozzájárul a téma további feldolgozásához, jóllehet csak a reformációig mutatja be a történelmi képet.

A „további feldolgozás” kifejezése azért jogosult és szükséges, mert a dolgok mélyére tekintve, inkább útkeresésről van szó. A feladat ellátásánál részletesebb és dokumentáltabb munkát kell végezni, nem feledkezve meg a jelenleg is létező részlettudományok megjelöléséről és kritikájáról, mint pl. a Gánóczy Sándor „Kálvin hermeneutikája” esetében, Budapest 1997.

Csodálkozni lehet, hogy esetenként „teológián” kívül vagy épp attól függetlenül keresnek szellemi kielégülést akár az ifjú lelkipásztorok, akár az idősek, miközben parlagon hever egy olyan terület, melynek irodalma végeredményben rendelkezésre áll, s akár két életnek az energiáját és teljesítőképességét is igénybe veszi a véghezvitel. Aki tehát exegézistörténettel foglalkozik, ideértve az exegézis elméletének: a hermeneutikának a történetét is, a legégetőbb – és legszebb – feladat teljesítésére vállalkozik. Eközben természetes, hogy ilyen vállalkozás nemcsak egyik vagy másik személynek az ügye, hanem azé a református Anyaszentegyházé, amely hivatásához méltó felelősséggel tud és akar foglalkozni az evangéliumhirdetés gyökérfeladataival.

b. Az egyetemes kitekintésű felmérést ki kell egészítenie a hazai exegetikai irodalom feldolgozásának. Következésképpen ismerni kell: mi történt épp anyanyelvű teológiai fáradozásunk síkján a reformációtól napjainkig. Bizonyos, hogy találunk biztatón figyelmeztető jeleket, de az is kétségtelen, hogy az alapos és egész láthatáros felmérés mindeztideig hiányzik. Kicsoda tudna mélyrehatóan beszámolni arról, hogy atyáink – református eleink – miképpen gondolkoztak az exegézisről a reformáció viharos századában, illetve később nálunk is a történelmi tényezővé vált hazai ortodoxia és pietizmus idején, s ezt követően a 18–20. századi liberalizmus érájában.

2. Mindössze egyetlen kezdeményezés történt – észrevétlenül és visszhang nélkül – a „Hazai írásmagyarázatunk elmélete a reformáció korában” c. tanulmánnyal (Református Szemle, Kolozsvár 1973, 3–22.). Azonban itt is érvényes a dokumentáltabb anyag összeállításának az igénye, valamint a kutatás folytatása.

De továbbá azt is kérdezhetjük: Hol vannak azok a tanulmányok, amelyek megbízható áttekintést nyújtanak a második világháború utáni exegetikai helyzetképről, jóllehet a részlettanulmányok hosszú sora áll rendelkezésre pl. a kolozsvári Református Szemlében is. Bizony-bizony hiányról van szó, épp ezért fontos feladatról, mégpedig rendületlen hitet, babérokkal nem kecsegtető áldozatkészséget és ügyszeretet igénylő feladatvállalásról.

Olyan szellemi és fizikai fáradozás szükséges, amely célegyenest halad a hazai teológia ösvényein. Fájdalom, még mindig visszhangzik, és pedig joggal visszhangzik a Makkai Sándor panaszos sírása arra nézve, hogy a külföld majmolásából nem gyógyulunk ki, s talán épp emiatt nem tudjuk folytatni azt az utat, amely derékba tört a 17. században, mint sajátgyökerű teológiai gondolkozásunk és együttjáró tanulmányozásunk. Amelyik nemzedék csupán az úgynevezett konkrét adminisztrációs, egyházkezelési és kegyeskedő egyházépítői feladatokat látja maga előtt, s az Ige templomon kívüli szolgálatát a saját teológiai igények kielégítése nélkül igyekszik megoldani, az a nemzedék, illetve nemzedékek a repedezett kutakból való merítés veszedelmében léteznek. Eközben nem a konkrét egyházrendi és egyházépítő „feladatokat” kell figyelmen kívül hagyni, hanem azokat kell az ugarszántás vállalásával kiegészíteni. Így is mondható: az „evezz a mélyre” parancs teljesítését kell meghallani és elfogadni, ti. a „hazai exegézis” művelése tekintetében. Évtizedek óta gazdátlanul lemaradó üggyel van dolgunk, s félős, hogy ezek a sorok sem jelentenek egyebet, mint – kis túlzással élve – félremagyarázható „kiáltó szót” a hazai exegetikai irodalom „pusztaságában”.

Ahhoz, hogy a pusztaság eltűnjék, szükségesek egyfelől az áldozatkész tanulmányozó teológusok, akiket nem lehet eszmélődésekkel szülni, hanem csak „felülről” eredő ösztönzésükért imádkozni, s másfelől szükséges az a megújult közegyházi szellem, mely az írott Igét ugyanolyan komolysággal szemléli – anyagi vonatkozásban is –, mint a szószéki bizonyágtételt. Még az exegézis tulajdonképpeni célját jelentő igehirdetés terén sem képzelhető el új ugarszántás a prófétai üzenet nélkül: „Aki álomlátó, beszéljen álmot, de akinél az én Igém van, beszélje az én Igémet igazán. Mi köze a polyvának a búzával, azt mondja az Úr.” Exegetikai vonatkozásban szintén irányadó a prófétai követelmény.

Minden bizonnyal a feladatvállaláshoz tartozik az is, hogy a teológiai tudományosságért legalább annyira tudjanak lelkesedni az egyház tanítói és doktori, szolgálói és pásztorai, mint – például – a szépirodalmi termékekért, a sportokért, a filozófiáért, a politikáért és egybekért, s bár fele annyi áldozatot hozzanak a gyülekezetek az írott Igének, mint sok minden – máskülönben – szükséges egyébért. Ez az igény nem fegyelmezési kérdés, sem haszontalan siránkozás, hanem Krisztus egyházában az engedelmesség ügye.

2.

A tágabb értelmű és kétoldalú – ti. egyetemes és hazai – exegetikai múltnak az előbbiek szerint, illetve annál jobban megfogalmazott felmérése után, úgyszólván organikus következik a második „feladatvállalás”: a jelenkori exegetikai irodalomnak állandó figyelemmel kísérése és szakszerű művelése.

Mondani sem kell, hogy ehhez a feladathoz is töprengő, dolgozó, fáradozó teológusok-lelkipásztorok szükségesek. Valamiképpen túl kellene haladni azt az egyébként szokványos gondolkozást, miszerint a teológia művelése a tanárok-doktorok feladata. Gyakran hallani a megjegyzést: „a tudomány művelése nem reám tartozik, hanem a professzorokra”. Kétségtelen, hogy a kegyelmi ajándékok személytől személyig különböznek, de az Ige szolgáinál a tudomány művelése bár az elsajátítás mértékéig egyetemes kegyelmi ajándék. Ki kell nőni abból a gondolatvilágból, mely szerint a lelkipásztorok nem „teológusok”, hanem „csak lelkészek”. A tanításnak kétségtelenül vannak hivatott szolgálói, de a teológia művelésének nem ők a kizárólagos letéteményesei. Egykor még a magyar „identitástudatnak” is alkotó részesei voltak a lelkipásztorok. A jelenkori „feladatkeresésben” gondolni se szabad arra, hogy a többszáz vagy éppen több ezer egyházi szolga – miniszter – közül mindössze a „doktorok” foglalkozzanak az írásmagyarázás szakszerű művelésével. Ezen a téren az eddigiekben többször hivatkozott *Református Szemle* folyóirat próbálkozott – nagyjából sikertelenül – egy bizonyos jégtöréssel, amikor rendszeres és külön rovatot nyitott az exegézia számára, illetve a bibliafordítói tevékenység ápolására. A külön „rovat” ugyan megszűnt – az eltérő és a maga helyén indokolt szerkesztői elgépelés folytán –, de a feladat sajátos hangsúlyozás nélkül változatlanul érvényes. Helyekhez és időkhöz mérten változó keretek között mindenkor léteznie kell – könyvkiadásokról függetlenül – az írásbeliség lehetősége „a hazai exegézia” művelői számára. Fölöttébb tanulságosak és gondolatébresztők lennének – például – ilyen és hasonló írások: hazai exegézisünk mérlege (olvasó lelkipásztorok szemével), Anyanyelvi bibliafordításunk, A Miatyánk átdolgozott szövege, Kommentárirási kritérium – a használhatóság összefüggésében –, Anyanyelvű és külföldi exegézisek különbözősége, Az igehirdetés exegetikai kötöttsége, Az exegézia ige-

hirdetői tekintete stb. A részletfeladatok vállalásával párhuzamosan természetes, hogy nem szabad lemondani a már említett egyetemes és hazai vonatkozású művek feladatáról se.

Az exegézis szakszerű művelésén értendő nemcsak a másnyelvű, azaz nem anyanyelvű irodalom figyelemmel kísérése az állandó aktualitás feltétele alatt, hanem – és legalább egyenlő hangsúllyal – az önálló hazai kutatás–tanulmányozás tevékenysége is. Az előbbieken már utalt címekhez kapcsolódva, miért ne lehetne és kellene dolgozatokat készíteni a szöveg tanulmányozás itthoni szükségességéről, illetve szükségtelenségéről (amint ezt jeles és mélyhitű lekipásztörök is nyomósították), az igeidők és módok gyakorlati hasznáról, bibliai szavak exegetikai értékeléséről (a mellébeszélések elkerülése érdekében), szövegrészek magyarázatáról, az előttünk járó exegeták (Kecskeméthy István, Nagy András, Baksai Albert, Budai Gergely, Ravasz László, Mátyás Ernő, Czeglédi Sándor stb. – esetleg az élőket is figyelembe véve) életének és munkásságának megrajzolásáról konkordancia–irodalmunk ismertetéséről és értékeléséről, a szövegekritika hasznáról, kritikai szövegek bemutatásáról, a legújabb „előszavak” értékéről, esetleg fordításáról stb. Ha ezen a vágányon nem tudunk elindulni, végeredményében a „hazai exegézis” csak a külföldiek nyomában kulloghat, és kizárólag a „modern nyelvek” ismerői tekinthetők „feladatvállalóknak”.

Félreértések végett hangsúlyozni kell, hogy csak szűk látókörűséggel lehet elzárkózni az egyetemes teológiai közösségtől. Tehát véletlenül sincs szó valamely xenofóbiáról és az együttjáró lokálpatriotizmusról. Ellenkezőleg: minél több nyelvet igyekezzünk elsajátítani, hogy minél inkább hasznosíthassuk a más nyelvű teológiai, közelebről az exegetikai irodalmat. Azt azonban ki kell gyomlálni gondolkozásunkból, hogy valamely dolgozatnak – tanulmánynak – igazi értékét a tucatjára menő külföldi – netalán hozzáférhetetlen és ellenőrizhetetlen – források képezzék. Csupán mellesleg idézzük emlékezetbe Barthnak a humoros megjegyzését: Nem szeretem a barthiánusokat. Az exegézisben egyik drága reformátori örökség a „Scriptura sui ipsius interpres” alaptétele. Miközben ezt a ragyogó hermeneutikai megfogalmazást unalomig ismételjük és ismételtetjük, a valóság azt mutatja, hogy valamely külföldi neves személyiségre történő hivatkozás némelykor – és többnyire! – nyomósabb exegetikai érvet jelent, mint akár tíz megalapozott bibliai rámutatás. A Makkai nyelvén – feltételezhetően – ezt jelenti, hogy nem merünk saját lábunkra állni. Nem merjük vállalni, hogy Krisztus Szentléleke nemcsak „nyugaton” tanító és vezető Szentlélek, hanem hazai református egyházunkban is.

Természetes, hogy az előbbieken felvázoltak nem csak az exegézisre vonatkoznak, hanem általában a teológiai tudományok művelőire. Azonban az exegézist és a bibliakutatást az „evangélium szerint reformált egyházban” mégiscsak előtérbe szabad és kell helyezni. Addig is, amíg az exegetikai múlt felmérésével és közhasznúvá tételével megajándékoz az Anyaszentegyház Ura, az évszázados mulasztásra való tekintet nélkül rá lehet és kell lépni a Szentlélek-vezette, de különködés nélküli, az önhittséget megvető Szentlélek-irányította, saját „hazai” töltetű írásértelmezésünk és magyarázatunk keskeny ösvényére. Hadd jelentsen ez általános felhívást – bár elvileg – valamennyi igehirdető számára. Eközben pedig ne némuljon el az imádság: Urunk, küldj munkásokat a te aratásodba.

Az állandó és minél szélesebbkörű tanulmányozással párhuzamosan teret kell nyernie az egész Szentírást felölelő kommentárirodalom elkészítése igényének. Köztudomású, hogy ez még az erdélyi református egyházban sem új gondolat. Többször

megfogamzták a terv jószándékát, de mégcsak az elindulás sem következett el soha. A jelen dolgozat útkeresése azt a reménységet és bizalmat melengeti, hogy a megvalósítás egyrészt nem álomkergetés, másrészt – ha létezik a felelősséggel hordozott akarás – késedelem nélkül beindíthatók bár az előkészítő munkálatok. Fölöttébb biztató ebben az összefüggésben Pap Géza erdélyi püspöknek csaknem egyedülálló nyilatkozata. Ő szem előtt tartva a szóban forgó kommentársorozat elkészítését, egyebek között kijelentette: „Elengedhetetlen egy olyan egyházkormányzat, mely a szervezést és a kivitelezést minden tekintetben és rendelkezésre álló vagy állítható eszközzel támogatja, jobb esetben pedig saját gondjaiba viszi. Itt dől el – mondotta –, hogy beszélhetünk-e ilyen egyházkormányzatról. Nem tudom – folytatta –, érkezett-e ilyenirányú felhívásra valamely válasz, de én felvetése óta elmémben forgatom a javaslatot. Sohasem hittem volna, hogy eljön az idő, amikor nekem kell választ adni a kérdésre. Ez ünnepi pillanatban, kihívásként, a következőket mondhatom: Ha Erdélyben van olyan teológiai professzor, aki az egységesítés, az irányítás munkáját magára vállalja, s ha vannak olyan teológiai tanárok, doktorok és lelképásztorok, akik a bibliai könyvekhez kommentárt írnak, a magam részéről az egyházi testületeknél minden megteszek annak érdekében, hogy a kiadás költségei előteremtessenek, és a kiadás jóváhagyásra találjon... Vallom, hogy újból meg kellene gyűjtani és ki nem alvó lángra lobbantani a terv életrehívását. Hiszem, hogy Isten Lelkének erejével képesek vagyunk rá.” Szabad és szükséges hálaadással idézni a sokat ígérő és elkötelező mondat: „In magnis et voluisse sat est.”

A megvalósítás szolgálatában – teljesség igénye nélkül – a következőkben felsoroljuk az ezideig rendelkezésre álló könyveket:

Máté evangéliumához: Ráczy Károly: *Máté evangéliumának magyarázata*, Sárospatak 1877; Szikszai Béni: *Szent Máté evangéliuma*, Szeged 1814; Kecskeméthy István: *Máté evangéliumának magyarázata*, Kolozsvár 1903; Lencz Gusztáv: *Máté evangéliumának fordítása és magyarázata*, Debrecen 1927; Kárner Károly: *Máté evangéliumának magyarázata*, Budapest 1939; Viktor János: *Mindennapi elmélkedések az evangéliumokból*, Budapest 1942; Kálvin János: *Magyarázat Máté, Márk, Lukács összhangba hozott evangéliumához* – Rábold Gusztáv fordítása –, Székelyudvarhely 1939.

Márk evangéliumához: *Kálvin János magyarázata Máté, Márk, Lukács összhangba hozott evangéliumához*; Kecskeméthy István: *Kommentár Márk evangéliumához*, Kolozsvár 1933; Lukácsy Imre: *Szent Márk evangéliumának magyarázata*, Budapest 1937.

Lukács evangéliumához: *Kálvin János magyarázata Máté, Márk, Lukács összhangba hozott evangéliumához*; Nánásy Dániel: *A Lukács szerint való evangélium*, Lugos 1917; Lukácsy Imre: *Szent Lukács evangéliumának magyarázata*, Budapest 1934; Victor János: *Lukács evangéliuma*, Budapest.

János evangéliumához: Lukácsy Imre: *Szent János evangéliumának magyarázata*, Budapest 1938; Pongrácz József: *János evangéliumának magyarázata*, Pápa 1939; Musnai László: *János evangéliumának és leveleinek magyarázata*, Torda 1926; Mátyás Ernő: *János evangéliuma*, Sárospatak 1950; Victor János: *Mindennapi elmélkedések*, Budapest 1934; Bolyki János: *Kommentár János evangéliumához*, Budapest 2001.

Az apostolok cselekedetei könyvéhez: Pongrácz József: *Apostolok cselekedetei magyarázata*, Pápa 1936; Kálvin János: *Kommentár az Apostolok cselekedeteihez* (ford.).

Római levélhez: Heiszler József: *Egzegetikai felolvasások a Római levél felett*, Sárospatak 1866; Méliusz Juhász Péter: *Magyar prédikációk*, Debrecen 1563; Deretskei Ambrus: *Pál apostol levele, melyet írt a Rómabeli keresztényeknekhez*, Debrecen 1603; Kálvin János: *Római levél magyarázata*, Budapest 1954; Masznyik Endre: *A Rómaiakhoz írott levél*, Pozsony

1899; Kárner Károly: *Isten igazsága*, Győr 1942; Boleman István: *Pál apostoloknak a Rómaiakhoz írt levele*, 1860.

Korinthusbeliekhez írt első és második levél: Heiszler József: *Egzegetikai felolvasások az első korinthusi levél felett*, Sárospatak 1868; Boleman István: *Pál apostoloknak a Korinthusiakhoz írott első és második levele*, 1860–1861; Masznyik Endre: *Pál apostolnak a Korinthusiakhoz írt 1. és 2. levele*; Tőkés István: *A Korinthusbeliekhez írt első levél magyarázata*, Kolozsvár 1995; Tőkés István: *A Korinthusbeliekhez írt második levél magyarázata*, Kolozsvár 1996.

Galáciabeliekhez írt levél: Cserháti Sándor: *Pál apostolnak a Galáciabeliekhez írt levele*, Budapest 1982; Varga Zsigmond: *A Galáciabeliekhez írt levél*, Budapest 1998; Pongrácz József: *Pál apostolnak a Galatákhoz írt levele*, Pápa 1913; Komáromi Csipkés György kommentárja (latinul) a Galata levélhez, Debrecen 1677.

Efézusbeliekhez írt levélhez: Komáromi Csipkés György kommentárja (latinul) az efézusbeliekhez írt levélhez, Debrecen 1677; Pongrácz József: *Az efézusi levél magyarázata*, Pápa 1915; Kálvin János: *Az Efézusbeliekhez írt levél magyarázata*, Debrecen 1940, Balikó Zoltán: *Az Efézusi levél*, Budapest 1985.

Filippibeliékhöz írt levélhez: Komáromi Csipkés György kommentárja (latinul) a Filippibeliékhöz írt levélhez, Debrecen 1677; Csiky Lajos: *Pál apostolnak a Filippibeliékhöz írt levele*, Gyoma 1894; Victor János: *Boldog rabság*, Budapest 1938; Masznyik Endre: *A Filippibeliékhöz írott levél*, Pozsony 1899; Tőkés István: *A Filippibeliékhöz intézett levél magyarázata*, Kolozsvár 1983; Kálvin János: *Mindenkor örüljete. Pál apostol Filippibeliékhöz írt levelének magyarázata*, Budapest 1986.

Kolossébeliekhez írt levél: Komáromi Csipkés György: *Kommentár* (latinul) a *Kolossébeliekhez*, Debrecen 1677; Kecskeméty István: *A Kolosséi levél*, Kolozsvár 1905; Méliusz Juhász Péter: *Pál apostol levelének, melyet a Kolossébeliekhez írt, prédikáció szerint való magyarázata*, Budapest 1957.

A Thesszalonikabeliekhez írt első levél: Masznyik Endre: *Pál apostolnak a Thesszalonikabeliekhez írt első levele*, Budapest 1905; Geréb Zsolt: *A Thesszalonikabeliekhez írt levél magyarázata*, Kolozsvár 2004.

Timótheushoz írt levelek magyarázata: Kálvin János: *Kommentár az I–II Timótheushoz*, Székelyudvarhely, 1939; Menyhárt János: *A Timótheushoz és Titushoz írt levelek*, Debrecen 1861.

Titushoz írt levélhez: Menyhárt János: *A Timótheushoz és Titushoz írt levelek*, Debrecen 1861.

Filemonhoz írt levél: Kecskeméty István: *A Filemonhoz írt levél*, Kolozsvár 1905; Tőkés István: *Pál apostol Filemonhoz írt levelének magyarázata*, Kolozsvár 1957.

A Zsidókhöz írt levélhez: Koren Pál: *Pál apostol levele a zsidókhöz*, Gyoma 1896; Maksay Albert: *A Zsidókhöz írt levél*, Kolozsvár; Kálvin János: *A zsidókhöz írott levél magyarázata*, Budapest 1965.

Jakab leveléhez: Groo Gyula: *Jakab levele*, Budapest 1963; Bartók György: *A Jakab levele*, Kolozsvár 1908; Fekete Károly: *Jakab apostol levelének magyarázata*, Budapest 1994.

Péter leveleihez: Kiss Sándor: *Péter I. és II. levelének magyarázata*, Pápa 1942; Erdős József: *Péter apostol levelei*, 1897.

János leveleihez: Musnay László: *János leveleinek magyarázata*, Torda 1926.

Judás leveléhez: Bod Péter: *Judás levelének magyarázata*, Szeben 1749.

Mennyei Jelenések könyvéhez: Csia Lajos: *Utolsó napok*, Berea kiadás 1940; Méliusz Juhász Péter: *A szent Jánosnak tett jelenések igaz és írás szerint való magyarázata*, Várad 1568;

Musnay László: *János apokalipszisének magyarázata*, Torda 1918; Szikszai Béni: *Maran Atha, magyarázat a jelenések könyvéhez*, Budapest 1984.

Ez a tájékoztatás egyfelől nem teljes, másfelől nincsenek (nem is lehetnek) felsorolva a részlettanulmányok. Áttekintése nyomán megállapítható, hogy az exegézis iránti érdeklődés nem hiányzott, de nem beszélhetünk sem egy hiánytalan, sem a tudományosság jelenkori mértéke alatt álló és az egyházépítés kívánalmainak megfelelő újszövetségi kommentársorozatról. Sajnos, még az egyébként elkészült anyag sem áll – javarészt – az olvasók rendelkezésére. A feladat ellátása tehát a bemutatott statisztika alapján is minden tekintetben indokolt és kívánatos.

Célszerű lenne, ha az egész – tehát a határokon inneni és túli – nyelvterületünk szakemberei egy jól szervezett munkaközösséget alkotnának, mintegy a már hivatkozott püspöki javaslat szellemében, és elkészítenék a megbízható alapelveken nyugvó hiánytalan kommentársorozatot.

A „Jubileumi Kommentár” értéke vitathatatlan, akárcsak a Ravasz László „Újszövetségi magyarázata” (1991), illetve a maga helyén a korábbi időkből reánk maradt (1854) Incze Dániel–Herepei Gergely közös műve: „Az újtestamentumi Szentírásnak a szent tudományok jelen (1854) állapotához s korunk kívánalmaihoz alkalmazott magyarázata.” Nem lehet eléggé hangsúlyozni ezeknek az egyéni és közösségi alkotásoknak a jelentőségét, de mégis igaz marad, hogy éppúgy nem képezik a tanulmányunkban felállított mérték szerinti megoldást, mint az előbbieken ismertetett bibliográfia anyaga. Csak sajnálni lehet, hogy – látásunk szerint – még nincs kidolgozva az az általánosan elfogadott mértékrend, amelyhez igazodnia kellene a kommentárkészítésnek. Próbálkozások ugyan történtek, de az „általános elfogadottságról” nem lehet szó. A kidolgozás ezen a téren is várat magára.

Javaslatként említjük, hogy olyan – mintegy a Kálvin átértelmezett módszerével készített – kommentársorozat szükséges, melyet anyanyelvünkön olvashat minden igehirdető, és pedig úgy, hogy valamennyi bibliai vers összefüggésében megtalálja benne a magyarázandó lókus alapos megértéséhez szükséges tájékoztatót. Ha a 16. században adminisztrálásnak nevezték az úrvacsora kiosztását, úgy erre figyelve: ilyen mélyértelmű adminisztrációt igényel a szóban forgó kommentársorozat dajkálása is.

Az előbbieken ismételtelen találkozunk a kommentárkészítés „mértékének”, „kritériumának” a kérdésével. Az általánosság keretei között mozgó javaslat is elhangzott, de konkrét formában mégsem állítható, hogy milyen legyen az egyes bibliai verseket külön-külön feldolgozó magyarázat. A Kálvinra történt utalás mellett szóba hozható akár Kecskeméthy István – pl. – Márk kommentárjának az eljárása, akár a Bolyki Jánosé a János evangéliumához készített kommentárjában, illetve ugyanennél az evangéliumnál a Mátyás Ernő módszere, akár – legújabban – a Fekete Károly Jakab apostol leveléhez írt magyarázata. Ezek a példák csak példák a vigasztalódás szolgálatában. Természetesen hivatkozni lehetne más – eltérő – példákra is: Ravasz László, Erdős József, Kiss Sándor, Maksay Albert, Pongrácz József stb. Lényeges, hogy megtaláljuk azt a legmegfelelőbb munkamódszert, melyhez a kommentárkészítő munkatársak mindegyike meggyőződéssel alkalmazkodna.

Senki se tekintse egyénieskedésnek, ha a szóban forgó probléma összefüggésében utalás történik Tókés Istvánnak a kommentárjaira. Hármat készített három eltérő exegetikai megfontolással. Mindhárom megegyezik abban, hogy versről versre halad a magyarázat, s ugyancsak mindháromnál érvényesül az Ige-üzenet felülről vett ajándékának a szándékolt közlése. Ettől eltekintve azonban mindhárom munkának a tuda-

mányos alkata lényegesen eltér egymástól. A keresendő mérték kidolgozásánál meg kell(ene) állapítani, hogy – pl. – milyen mértékben szükséges a szakirodalom igénybevétele, a fordítási kérdések elemzése, a nyelvtani (grammatikai) figyelmeztetések érvényesítése, a hermeneutikai szempontokra való kitekintés, amint ez történik a második Korinthusi levél exegetálásánál. Milyen mértékben foglaljanak helyet az ún. „exkurzusok”, amelyek haszonnal járhatnak (akár a szövegben, akár lábjegyzetekenél), de nehézkessé teszik az olvasást, vagyis a gyakorlati használhatóságot. Ilyen irányba mutat az 1Kor. Levél kommentálása, melynek elsőrendű meghatározója – a tudományos megalapozottság mellett – az igehirdetésre való odafigyelés. A Filippibeliékhez írt magyarázatnál a tanuló szobában maradtak a kidolgozás szöveganalizáló vonatkozatai, hogy annál hangsúlyozottabban jelentkezessen az építés szándéka.

Mindhárom példaként felhozott útkeresést mellőzni lehet, illetve elfogadni belőlük – akárcsak más említett és nem említett szerzők esetében – azt, ami a „mérték” (kritérium) kialakításához hozzájárulhat. Eközben figyelni kellene az igehirdető lelkipásztorok vagy más olvasók igényeire is, hogy valóban igazi célt szolgáljon a megálmodott kommentársorozat, mint „hazai exegézisünk” szerves tartozéka.

3.

Befejezésül engedtessek meg, hogy a jelen tanulmány írója a már előadottakat szem előtt tartva és némely dolgokat az exegézis-ügy érdekében megismételve, számoljon be arról az összesítésről, melyet ő valamennyi olvasónak hitbe ágyazott és tudományos megfontolásra ajánl.

Első és igen fontos szempont, hogy lennie kell egy sajátosan hazai exegetikai eljárásnak, mely a Szentírást az „itt és most” feltétele alatt igyekszik megérteni és megértetni. Nem mintha létezne egy sajátos hazai nyelvismeret, egy sajátos hazai kortörténet, egy „sajátos” hazai exegetikai módszer, hermeneutikai elmélet és egyebek. Az exegézis lényegbevágó szabályai nem köthetők sem „hazai”, sem egyéb helyekhez. Azonban másképp fogalmaz a kommentáriró a maga adott helyzetében és idejében egyszerűen azért, mert Krisztus Szentlelke – mint az exegézis Ura és irányítója – úgy közli a maga üzenetét, ahogyan épp nálunk érthető és elfogadható, nem pedig úgy, ahogyan akár Svájcban, akár Németországban, Amerikában vagy másutt. Nincs két evangélium, de ugyanazon egynek az üzenetét a magunk helyén és idejében úgy kell a szavak ruhájába öltöztetni, ahogyan épp minálunk munkálja az építés szolgálatát. Ezzel már ki is mondtuk, hogy az exegézis nem csak grammatika, nem csak kortörténet, mégcsak nem is az apostoli kor hűséges tükrözője, hanem kimondottan mireánk vonatkozó személyes és közösségi üzenet. Kálvin kommentárjai ma is életerősek, de csak úgy, ha átfordítjuk a saját életkörülményeinkre, és pedig a magunk jelenkori nyelvén. Alapjában véve minden nemzedéknek el kellene készítenie a saját korához kötött kommentárját. Igen, mert az egyazon evangélium nemcsak általános és egyetemes, hanem személyes és helyekhez-időkhöz alkalmazandó üzenet.

A személyhez és helyhez-időhöz kötöttség nem zárja ki, hanem maga után vonja az egyetemes igény érvényesítését, vagyis a bibliai szövegnek nyelvi, izagógikai és biblika teológiai ismeretét-ismertetését a hermeneutikai értelmezés korlátjai és lehetőségei között. Ehhez a munkához – kis túlzással élve – csupán tárgyi ismeretek szükségesegek.

A tárgyi ismeretek birtoklása végett a jelenkori exegetának el kell búcsúznia a 20–21. századoktól. Vissza kell mennie – a Barth kifejezésével élve – az első századba

úgy, hogy mindenestől átgondolja és átélje mindazt, amit az apostoli kor bizonyágtevői gondoltak és éreztek. Azonosulnia kell az evangélistákkal és az apostolokkal, hogy ugyanazt és ugyanúgy értse meg, amit és ahogyan megértett a bibliai író az egykori életviszonyok között. Ezt a magatartást nevezi a hermeneutika „kongenialitásnak”, mely szerint az exegeta nem saját korában él, hanem mindenestől a bibliai korban és annak kötöttségei között. Együtt gondolkozik és cselekszik az első század bizonyágtevőivel, tanítóival és prédikátoraival.

A következő lépésnél a „hazai” exegeta visszajön az apostoli korból a saját korába. Többé nem azt kérdezi, hogy az Írást inspiráló Szentlélek mit akart az első században, hanem: mit akar épp vele itt és most. Ebben a sodrásban azonosítja ugyan magát akár Pál apostollal, akár az evangélistákkal, de egyszersmind saját ügyévé formálja az Ige jelenkori üzenetét. A kifejező erő szándékával szólva, az exegetából a jelenkor apostola lesz, illetve bárki más bizonyágtevőnek aktuális képviselője. Szent félelemmel lehet és kell mondani, hogy háttérbe szorul az első század és annak bizonyágtevői, mert az egész szolgálatot saját felelősségébe veszi át a jelenkor „hazai exegetája”. Úgy ír és beszél, mintha az Úr Jézus vagy valamelyik tanítványa-apostola szólalna meg a saját helyén és idejében. A változatlan evangélium beszél, de nem az első században, sem valahol nyugaton vagy keleten, északon vagy délen, hanem az írásmagyarázó mindennapi és ünnepi világában.

Itt se gondoljon senki valamely személyeskedésre, de az egyszerűség kívánalma szerint utalni kell Tőkés István *Új hermeneutika* c. kiadványára. Abban érvényesül az a fel fogás, mintegy Kálvin és a modern Gadamar egybevetésével, hogy a jelenkori írásmagyarázó másképp értelmezi az adott bibliai szöveget, mint ahogyan elképzelte azt az egykori író. Ez azt jelenti, hogy Szentlélek üzenete nem köthető mégcsak az apostolokhoz sem. Ismételten „szent félelemmel”, de állítani kell, hogy az élő Ige-Szentlélek üzenete nem szorítható senkinek és semminek a korlátai közé. Mindössze arra kell vigyázni, hogy a „szabadság” ne váljék „szabadossággá”, mely szerint az írásmagyarázó, illetve az ígehirdető saját tetszése szerint azt visz a szóbeli vagy írásbeli bizonyágtevésbe, amit épp ő lát helyesnek a maga szubjektív elbírálása szerint. Ez lenne a helytelenül értelmezett pietizmusnak a veszedelme. Elkerülésének az az útja, hogy a genuinus-célszerű kommentárolvasója hadd ismerje meg nemcsak a kétezér év távlatát, hanem Krisztus Szentlelkének mai üzenetét is, illetve: a mai üzenet hallgatása és megértése véletlenül se álljon ellentétbe a Szentírással és annak kongenialitásával.

Mindeneket figyelembe véve, ki-ki mérlegelje a következő hermeneutikai összesítést:

Az exegézis (ἐξηγήσομαι – *kibozok, kivezetek*) előhossa a Szentírás bányájából mintegy a nyersanyagot: mindazt, amit az exegeta az adott szövegben maga előtt lát. Ebben a nyersanyagban található nemes érc és salak egyaránt, illetve más szóval: kétes értékű kortörténet, grammatika, emberi ítélőképesség éppúgy, mint felülről származó Ige-üzenet.

A kommentár (*commentor* – *megfontolok, vizsgállok, átgondolok*) addig foglalkozik az exegézis anyagával, amíg hitelesen megkülönbözteti a nemes ércet a salaktól, a tiszta üzenetet a kortörténet ruhájától. Addig kell vizsgáldni egy-egy szentírási vers olvasása közben, amíg a szétválasztás megtörténik.

Az írásmagyarázat a kommentált anyagot úgy fogalmazza meg, hogy lehető legkönnyebben és legteljesebben érthetővé váljék az olvasó számára. Az ilyen írásmagyarázás nem saját írói véleményt közöl, nem elmélkedik, nem modernizál, nem aktualizál,

zál, nem egyénieskedik, hanem önmát méri az Igéhez, hogy az Ige üzenetét hivatalosan kifejezhesse. Ilyen szellemű kommentárokért érdemes fáradozni és áldozat lenni.

A dolgozat címe így hangzik: „Hazai exegézisünk feladatai”. A záró szó pedig hadd szóljon eképpen: Feladatunk a hazai exegézis helyes útjának megkeresése és művelése.

Die Aufgaben unserer siebenbürgischen Exegese

Bei der Prüfung der exegetischen Probleme in ungarischer Sprache weist die Studie einerseits auf die Wichtigkeit der Kenntnis und der Darlegung der Vergangenheit heimischer exegetischer Literatur hin. Sie zeigt auch wie die Aufgaben zu lösen sind. Andererseits zeigt sie die Wegsuche der gegenwärtigen exegetischen Tätigkeit, betont besonders die Notwendigkeit einer Kommentarreihe, die sich auf das ganze Neue Testament erstreckt.

Szemle Füzetek

Juhász András

ÖKUMENIKUS TÖREKVÉSEK
AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS EGYHÁZ
XVI. ÉS XVII. SZÁZADI
TÖRTÉNETÉBEN

14

KOLOZSVÁR, 1994